

Leszek Mrozewicz

(Poznań – Gniezno)

<https://orcid.org/0000-0002-4670-1959>

STATUS PRAWNY PROWINCJI MEZYJSKICH W OKRESIE WOJEN MARKOMAŃSKICH*

Abstract

The proposition that the rank of Moesia Superior was reduced from consular to praetorian proves erroneous in the light of relevant sources. It derived from a puristic application of the prosopographic method, which in this case led the proponents of that view astray

Key words

Upper Moesia, Lower Moesia, Mainz, praetorian provinces, consular provinces, cursus honorum, Novae, titulus pictus

W roku 1962, na VI Międzynarodowej Konferencji Studiów Klasycznych w Płowdiwie w Bułgarii, Anthony R. Birley wystąpił z tezą, że w okresie wojen markomańskich zmieniony został status prawny prowincji Mezja Górna (Moesia superior) z konsularnego na pretorski¹. Miało się stać tak dlatego, uznał, że wówczas opuścił na pewien czas Mezję Górną legion IV Flawijski (stacjonował w Singidunum/Belgrad), co oznaczało, że na jej terenie pozostał tylko jeden legion². A prowincją w obsadzie jednolegionowej zarządzał namiestnik w randze pretorskiej. Inspiracją do dociekań brytyjskiego badacza stał się przekaz biografy Marka Aure-

* Artykuł powstał w ramach projektu badawczego Narodowego Centrum Nauki (UMO-2015/19/B/HS3/00547) pod tytułem „Romanizacja obszarów zurbanizowanych w prowincjach nad Renem i Dunajem w okresie Cesarstwa Rzymskiego (I-III w. n.e.)”.

¹ Birley 1963.

² VII Klaudyjski w Wiminacium (dzis. Stari Kostolac w Serbii).

liusza³ o dokonaniu przez tego cesarza zmian statusu prawnego niektórych prowincji *pro belli necessitate* oraz dwie inskrypcje, w których Mezja Górna jest wymieniana w kontekście nietypowego (zapisu) senatorskiego *cursus honorum*. Pierwsza z nich to *ex voto* z miejscowości Aquae Herculis (także: ad Mediam; dziś Băile Herculane, wcześniejsza nazwa Mehadia)⁴. Ufundował go Calpurnius Iulianus⁵, najpierw legat legionu V Macedońskiego (stacjonował w Potaissa w Dacji), a następnie namiestnik jednej z prowincji mezyjskich. Pechowo jednak tekst w linii 8., określający, o którą z nich może chodzić, został uszkodzony w taki sposób, że pojawiła się ewentualność rekonstrukcji zarówno *[superiori]s*, jak też *[inferiori]s*⁶. Bezpośrednie badanie kamienia, przeprowadzone w roku 1873 przez Ottona Hirschfelda, wykazało, że nie można wykluczyć żadnej z tych możliwości⁷, ale mimo to Alfred von Domaszewski arbitralnie zaproponował lekcję *[su]pe[riori]s*⁸. Jego pogląd zaakceptował Edmund Groag⁹. Dla odmiany Hermann Dessau widział w osobie Calpurniusa Iulianusa jednoznacznie namiestnika Mezji Dolnej: *leg. Aug. pr. pr. Moes[i]ae i[n]feriori]s*¹⁰. Również Arthur Stein, mimo nieukrywanych wątpliwości¹¹, ostatecznie opowiedział się za wersją drugą, to jest – w jego rekonstrukcji – *i[n]f]erioris*¹².

Wbrew wątpliwościom Ottona Hirschfelda oraz stanowisku Hermanna Dessaua i Arthura Steina, za koncepcją Alfreda v. Domaszewskiego opowiedział się

³ SHA vita Marci 22.9 (Hohl): *provincias ex proconsularibus consulares aut ex consularibus proconsulares aut praetorias pro belli necessitate fecit*.

⁴ CIL III 1566 = IDR III/1, 67 (Aquae Herculis; ad Mediam; Mehadia, Băile Herculane): *Herculi Genio / loci Fontibus / calidis Calpu[r]nii Iulianus / v(ir) c(larissimus) leg(at)us leg(ionis) V Mac(edonicae) / leg(at)us Aug(usti) pr(o) pr(aetore) / [prov(inciae)] Moes[i]ae / [.....]s / v(o-tum) l(ibens) s(olvit)*.

⁵ PIR² C 270 (E. Groag); RE III 1 (1897), s. 1373 (E. Groag); Stout 1911, s. 55-56; Stein 1940, s. 94; Stein 1944, s. 92; Fitz 1966, s. 23-25.

⁶ Zob. *variae lectiones* w CIL III ad n. 1566.

⁷ Hirschfeld 1874/1913, s. 365 przypis 2 s. 745 przypis 3: „Die von mir vorgenommene Revision der sehr zerstörten Inschrift bestätigt, daß in v. 8 *inferioris* oder *superioris* gestanden habe; es lautet nach meiner Lesung v. 7-8 [...] so daß nicht zu unterscheiden ist, ob man *inFERioriS* oder *suPERioriS* zu ergänzen habe”.

⁸ Domaszewski 1890, s. 144 przypis 81: „Dann obwohl die Reste der letzten Zeile [...] nach Hirschfeld's Bemerkung auch gestatten *in]fe[riori]s* zu ergänzen, so führt doch der Fundort auf erstere Ergänzung”, tzn. *superioris*; A. von Domaszewski zakładał, że terytorium Banatu, a więc miejsce znalezienia inskrypcji Calpurniusa Iulianusa, wchodziło w skład Mezji Górnej, a ta inskrypcja byłaby tego dowodem.

⁹ Por. RE III 1 (1897), s. 373: *leg. Aug. pr(o) pr(aetore) [prov(inciae)] Moes[i]ae [superiori]s*.

¹⁰ ILS 3891.

¹¹ Stein 1940, s. 55: „[Er] war Statthalter von Moesien, ungewiss ob von Ober- oder Niedermoesien”, por. także s. 111.

¹² Ibidem, s. 94: „Die Lesung *inferioris* ist nicht ganz sicher, doch scheint eine vertikale Hasta nach *Moesiae* darauf zu führen”.

Anthony R. Birley¹³. Jednoznaczność jego rozstrzygnięcia wyniknęła z faktu, że Calpurnius Iulianus, jako (pretorski) *legatus Aug. pr. pr. Moesiae superioris*, stawał się poważnym argumentem na rzecz teorii o czasowym obniżeniu statusu prawnego tej prowincji z konsularnego na pretorski, o czym niżej.

Druga z inskrypcji to akefaliczny *titulus* z Moguncji, zawierający w powszechnej opinii nietypowy zapis kariery senatorskiej¹⁴. Wymieniony jest w nim namiestnik prowincji Germanii, którego *nomen gentile* rekonstruuje się jako [Caerellius]. Według A.R. Birleya odbiegający od standardów przebieg jego kariery można wyjaśnić stosunkowo prosto. Z napisu wynika, że [Caerellius] pełnił kolejno funkcję namiestnika Tracji, Mezji Górnej, Recji, Germanii Górnej, by karierę tę zwieńczyć mianowaniem na *legatus Aug. pro praetore Britanniae*. Tracja i Recja były w tym czasie prowincjami pretorskimi, natomiast Mezja Górna, Germania Górna i Britannia konsularnymi. Oznaczałoby to, przyjmując, że kolejność wyliczenia prowincji jest chronologicznie zgodna z przebiegiem kariery [Caerelliusa], iż po pretorskiej Tracji objął on, nie uzyskując stanowiska konsula, konsularną Mezję Górną, by ponownie zostać namiestnikiem w randze pretorskiej w Recji, a następnie przejąć, jedna po drugiej, prowincje konsularne: Germanię Górną i Britannię. Byłoby to jednak nielogiczne i sprzeczne z zasadami *cursus honorum*¹⁵. Jeśli jednak przyjęlibyśmy tezę, że przejściowo Moesia superior była w tym czasie prowincją pretorską, a Recja, również na krótki okres, konsularną, to wszystko byłoby w pełni jasne¹⁶.

Dowodem zmiany statusu Mezji Górnej, a tym samym „właściwej” interpretacji CIL XIII 6806, stał się ołtarz z Mehadia (Băile Herculane). Jego fundator, Calpurnius Iulianus, był legatem legionu V Macedońskiego, a następnie namiestnikiem provin-

¹³ Birley 1963.

¹⁴ CIL XIII 6806 = Birley 1981, s. 132 = Dietz 1989, s. 410: [- co(n)s(ul)], - leg. / Aug(usti) pro pr(aetore) provinc(iarum) / Thrac(iae) Moes(iae) sup(erioris) Raet(iae) / Germ(aniae) sup(erioris) et / Britt(anniae) / et Modestina eius / et Caerellii Mar(cianus) et Germa(nilla) filii ; jest to inskrypcja wotywna, imiona bóstwa i namiestnika nie zachowały się; *nomen gentile* [Caerellius] rekonstruuje się na podstawie imion dzieci; czas powstania inskrypcji przyjmuje się na okres między rokiem 167/168 (wtedy poświędzony jest ostatni prokuratorzy zarządca Recji) a 212/213 (definitywny podział prowincji Britannia na Górną i Dolną). „da sonst auf der Inschrift auch für diese Provinz, wie für Obergermanien und Obermösien, der dinstinktive Zusatz nicht fehlen würde” (Dietz 1989, s. 411).

¹⁵ O pretorskim etapie kariery senatorskiej zob. Eck 1975, s. 181-206.

¹⁶ Birley 1963, s. 109-110: „Of the five provinces named, Thracia, and Raetia were at all periods when administered by senators, so far as is known, under governors of praetorian rank. Moesia Superior on the contrary was consular, as were also Germania Superior and Britannia. But this gives the order: praetorian, consular, praetorian, consular, consular, which is senseless. If, however, Moesia Superior was praetorian, the logical order is restored. There is a further difficulty, that before the third century, no case is known of a governor administering more than two regular praetorian provinces. An answer is at hand: Raetia can have been consular at some stage during the 170's”; zob. także Birley 1981, s. 132-135.

cji Mezji – zdaniem A.R. Birleya – Górnej. Miała ona jednak status konsularny, to znaczy zarządzana mogła być przez byłego konsula, tym zaś zostawało się po zakończeniu kariery pretorskiej, zwieńczonej zazwyczaj namiestnictwem, czasami dwukrotnym, prowincji pretorskiej. Awans na stanowisko legata prowincji pretorskiej następował po okresie dowodzenia legionem (*legatus legionis*). Z zapisu kariery Calpurniusa wynikałoby, że bezpośrednio po funkcji legata legionu V Macedońskiego objął on stanowisko namiestnika Mezji Górnej, czyli prowincji o randze konsularnej. Oznaczałoby to jednak, że przeskoczył ważny etap senatorskiego *cursus honorum*: bezpośrednio po dowództwie legionowym otrzymać musiał, z pominięciem legacji prowincji pretorskiej, godność konsula, a następnie – jako *vir consularis* – objął namiestnictwo prowincji konsularnej. W inskrypcji nie ma jednak ani słowa o konsulacie Calpurniusa. Jest to, uważa A.R. Birley, całkowicie niewytłumaczalne, niezrozumiałe i niemożliwe. Chyba że przyjmiemy wariant, że status Mezji Górnej został przejściowo zredukowany do rangi pretorskiej¹⁷. Uznał, że inskrypcję na ołtarzu z ad Mediam należy w miejscu uszkodzonym uzupełnić jako *Moesiae [sup]erioris*, przez co stała się ona koronnym dowodem pretorskiego statusu Mezji Górnej, co w pełni, jego zdaniem, wyjaśniałoby przebieg kariery Calpurniusa Iulianusa. W kombinacji z napisem z Moguncji wydawało się, że jest to teoria nie do podważenia. Zwłaszcza że warunek konieczny, czyli zmniejszenie stacjonującego w prowincji wojska do jednego legionu, został, zdaniem A.R. Birleya, w tym czasie spełniony. Dowodem na to ma być inskrypcja A. Iuliusa Pompiliusa Piso, który był *praepositus legionibus I Italiae et III[I Flaviae cum omnibus copiis] auxiliarum*¹⁸. Anthony R. Birley datuje jego karierę „with certainty to the reign of Marcus”¹⁹ i przyjmuje, zupełnie słusznie, że na czele powierzonego mu wojska działał poza miejscem stałego pobytu obu legionów²⁰. Oznaczałoby to, że w okresie rządów Marka Aureliusza Mezja Górna, pozbawiona legionu IV Flawijskiego, przeszła pod zarządek namiestnika pretorskiego, zarazem legata legionu VII Claudia²¹.

¹⁷ Birley 1963, s. 111: „But an inscription recording only two offices, those of *leg. leg. V Mac. and leg. Aug.pr. pr. (prov.) Moesiae ...erioris* is far more intelligible if it refers to a man who had just been promoted from being legionary legate in Dacia to being governor of a praetorian province, Moesia Superior (...)”.

¹⁸ CIL VIII 2582 = ILS 1111 (Lambaesis).

¹⁹ Birley 1963, s. 111.

²⁰ Ibidem: “Wherever it was that he commanded this legions, they were clearly not in their permanent bases at Singidunum and Novae. Piso may have been in Dacia, or even in conquered territory beyond the frontiers”.

²¹ Interesujące, że koncepcji tej A.R. Birley nie rozciągnął także na Mezę Dolną: wszak w świetle inskrypcji Iuliusa Pompiliusa (CIL VIII 2582) również legion I Italski przebywał „with certainty” poza granicami prowincji, w tym czasie legion V Macedoński znajdował się na Wschodzie, albo już na terenie Dacji; oznacza to, że w Moesia inferior pozostawał tylko legion XI Klaudyjski, stacjonujący w Durostorum; teoretycznie więc status prowincji powinien był ulec redukcji do rangi pretorskiej.

Informację z SHA, że Marek Aureliusz, *pro belli necessitate*, zmienił status kilku prowincji, A.R. Birley połączył ze zmianami tego typu, o których wiemy, że wówczas miały miejsce (Recja i Norikum z prowincji prokuratorów awansowały do pretorskich, każda z obsadą jednego legionu, Dacja superior z pretorskiej zamieniona została w konsularną, z obsadą dwóch legionów). Analiza sytuacji nad Dunajem skłoniła A.R. Birleya do przyjęcia tezy, że Calpurnius Iulianus mógł być, z mandatu M. Klaudiusza Frontona (M. Claudius Fronto), pretorskim namiestnikiem Mezji Górnej²² w roku 169/170. W trakcie pełnienia tej funkcji zmarł (poległ?), dlatego Fronto ponownie²³ połączył, jeszcze w roku 170, *tres Daciae* i Mezję superior pod swoją komendą. Po śmierci Frontona (schyłek roku 170) pretorskim namiestnikiem Mezji Górnej został [Caerellius]²⁴.

Teza Anthony'ego R. Birleya spotkała się z dużym uznaniem, żeby nie powiedzieć – z entuzjazmem²⁵. Pojawiły się co najwyżej drobne korekty²⁶. Ale nie zabrakło również głosów krytycznych. W roku 1975 ukazał się artykuł G.R. Stanton'a, w którym autor ten koncepcję brytyjskiego badacza odrzucił²⁷ całkowicie.

²² Naówczas legatus Augusti III (trium) Daciarum; o nim zob. Piso 1993, s. 94-102, 94; por. także Stein 1940, s. 46-48; Stein 1944, s. 38-40; Zwicker 1941, s. 90-94.

²³ Po raz pierwszy Fronto stanął na czele bloku prowincji Mezja Górna i Dacja Apulensis (simul) w roku 168/169.

²⁴ Birley 1963, s. 112; idem 1981, s. 133; zob. także Winkler 1971, s. 75-76; Stein 1940, s. 48; ważne miejsce w koncepcji A.R. Birleya odgrywa analiza działalności nad Dunajem M. Macrinia Avitusa Catonia Vindexa i P. Helvia Pertinaxa, którą tu świadomie pomijam; zdaniem angielskiego badacza obydwaj pełnili funkcję namiestnika Mezji Górnej przed osiągnięciem konsulatu, co dowodzi pretorskiego statusu tej prowincji: zob. Birley 1963, s. 110-111; idem 1981, s. 142-146 (Pertinax); idem 1971 s. 113; Fitz 1966a, s. 78-83; idem 1966, s. 21-23 (Macrinus Vindex); Piso, Fasti I, s. 117-130, 25 (Pertinax); por. Stein 1940, s. 48-50 (obydwaj); idem 1944 s. 90-01 (Pertinax); Alföldy 1977, s. 235 (Macrinus Vindex, Pertinax), 371-374 (Macrinus Vindex); Alföldy 1987, s. 326-348; Doruțiu-Boilă 1968, s. 400-403 (Macrinus Vindex); eadem 1987, s. 251-25 (Macrinus Vindex); eadem 1992, s. 32-33 (Macrinus Vindex); Rosen 1994, s. 87-104; Juntunen 2013, s. 475-479 (MacrinusVindex).

²⁵ Por. Fitz 1966a, s. 78-83 (z modyfikacjami wspierającymi tezę A.R. Birleya); idem 1966, s. 21-25; Winkler 1971, s. 75-76; Alföldy 1977, s. 233, 235, 246, 371-374; PIR V/2, M 22 (L. Petersen); Thomasson1984, s. 130.

²⁶ Tak np. G. Alföldy odrzucił tezę, jakoby Helvius Pertinax był pretorskim namiestnikiem Mezji Górnej, zob. Alföldy 1987, s. 333 (jest to przedruk artykułu z roku 1974: Situla 14/15, s. 199-215, odpowiednio s. 206); por. także s. 348 (uzupełnienie do wydania pierwszego): „Die von mehreren Gelehrten angenommene, von Lippold anscheinend jedenfalls mit Skepsis betrachtete Möglichkeit, wonach Pertinax um 174 prätorischer Statthalter der Provinz Moesia superior war, scheint mir nach wie vor kaum plausibel zu sein”; idem 1977, s. 246: „Allem Anschein nach war er nicht prätorischer Legat von Obermösien kurz vor 175, sondern nach Wiedereinführung der konsularen Verwaltung Statthalter etwa 177-178”.

²⁷ Stanton 1975, s. 508-509 (the case for a reduction in status of the province in the 170's is weak); zob. też wstrzemięzliwe stanowisko Ecka 1985, s. 74-75.

Krótko potem, w roku 1978, światło dzienne ujrzała malowana inskrypcja budowlana z Novae (Moesia inferior), datowana na okres od czerwca 177 do 17 marca 180²⁸, która okazała się ważnym elementem w dyskusji nad statusem prawnym Mezji Górnej²⁹. Ważnym dlatego, że w jej linii 4. wymieniony jest P. Calpurnius Iulianus [*leg(atus) Augustorum pr(o) pr(aetore)*] Mezji Dolnej. Jego identyfikacja z Calpurniusem Iulianusem wydaje się pewna, zwłaszcza że po długiej dyskusji³⁰ i wielokrotnym badaniu ołtarza z Băile Herculane nie ma dziś wątpliwości, że w linii 8. znajdującej się na nim inskrypcji chodzi o Mezzę Dolną³¹. P. Calpurnius Iulianus nie był więc namiestnikiem Mezji Górnej.

Podważone zostały również przesłanki, których miała dostarczać inskrypcja z Moguncji (CIL XIII 6806) na rzecz poparcia tezy o czasowej redukcji statusu Mezji Górnej. Stało się tak za sprawą znakomitego artykułu Karlheinz Dietza³², w którym niemiecki badacz wykazał, że [Caerellius] sprawował namiestnictwo nad Germanią Górną i Recją jednocześnie, najprawdopodobniej w latach 172-175³³. [Caerellius] połączył w swym ręku zarząd dwiema prowincjami, co w tym czasie, tj. w okresie wojen markomańskich, nie było czymś niezwykłym (*vide* przykład Marka Klaudiusza Frontona)³⁴. Zapewne na jego plecy spadł ciężar przeprowadzenia reorganizacji prowincji Recji, co wiązało się z instalowaniem na jej terytorium legionu III Italskiego³⁵.

²⁸ Kienast, Eck, Heil 2017, s. 141: ponieważ w inskrypcji wymienieni są dwaj imperatorzy (imperatores): Marek Aureliusz i Kommodus; ten ostatni wyniesiony został do rangi współrządcy (imperatora) w połowie roku 177, ale przed 17 czerwca, Marek Aureliusz zmarł 17 marca 180.

²⁹ Mrozewicz 2015, s. 167:

Imperatores [Caes. Aurelius Antoninus].
et Aurelius Com[modus Augusti ----- ve]
tustate conlabsu[m a solo restituerunt per]
leg(ionem) I Ital(icam) P. Calpurni[o Iuliano leg(ato) Augustorum pr(o) pr(aetore) v(iro)
c(larissimo)]
et C. Şammucio Maiore [legato legionis eiusdem].

³⁰ Jej rekapitulacja Mrozewicz 2015.

³¹ Piso 2008, s. 179: Herculi Genio / loci Fontibus / calidis Calpurnius Iulianus /⁴ v(ir) c(larissimus) leg(atus) leg(ionis) V Mac(edonicae) / leg(atus) Aug(usti) pr(o) pr(aetore) / [pro]v(inciae) [Moe]siae / [I]nf[er]r[io]r[is] /⁸ v(otum) l(ibens) s(olvit); por. AE 2008, 1170.

³² Dietz 1989.

³³ Oznacza to, że namiestnikiem pretorskim w Tracji był ok. roku 170 i zakończył je prawdopodobnie awansem na konsula (cos. suff. designatus), w latach 170-172 był legatem w randze konsularnej Mezji Górnej, następnie Recji i Germanii Górnej jednocześnie (172-175), aby ok. 176 objąć namiestnictwo konsularne w Britannii: Dietz 1989, s. 418; namiestnictwo Britannii mógł sprawować w latach ok. 174/175 – 177? (Birley 2005, s. 161-162).

³⁴ Zestawienie takich przypadków z okresu pryncypatu: Dietz 1989, s. 443-447.

³⁵ Autor był w stanie z dużym prawdopodobieństwem wykazać, że wymieniony w inskrypcji fundacyjnej nad bramą obozu w Castra Regina (dzis. Ratzbona) M. Helvius Clemens Dextrianus, uważany dotąd za pierwszego pretorskiego namiestnika Recji (zob. Winkler 1971, s. 76-

Zasadniczą polemikę z koncepcją A.R. Birleya podjęła, zainspirowana odkryciem w Novae, Emilia Doruțiu-Boilă³⁶. Po analizie argumentów brytyjskiego badacza doszła do wniosku, że w świetle badań prozopograficznych niemożliwe jest udowodnienie, aby którakolwiek z branych pod uwagę osób mogła zarządzać Mezą Górną przed sprawowaniem konsulatu. Nie ma też żadnego dowodu, że górnomezyjski legion IV Flawijski stacjonował w okresie wojen markomańskich na terenie Dacji, przeciwnie, wszystko wskazuje na to, że przebywał w swej stałej kwaterze, w Singidunum. Ma też rację, że niezależnie od tego, czasowy wymarsz legionu z macierzystej prowincji nie pociągał za sobą zmiany jej statusu prawnego. Nie zmieniała się też ranga zarządzającego nią namiestnika³⁷.

Ustalenia E. Doruțiu-Boilă i K. Dietza³⁸ nie zamknęły bynajmniej dyskusji o pretorskim statusie Mezji Górnej i redukcji rangi danej prowincji w sytuacji uszczuplenia jej sił legionowych. Jej echa znajdujemy nawet w najnowszych publikacjach³⁹.

W drugim tomie *Fasti Provinciae Daciae*⁴⁰ Ioan Piso, uznając za możliwe utożsamienie Calpurniusa Iulianusa z CIL III 1566 z P. Calpurni[usem ---] z *titulus pictus* z Novae, zasugerował odmienne określenie jego pozycji w Mezji Dolnej. P(ublius) Calpurni[us Iulianus] byłby, jego zdaniem, pretorskim namiestnikiem prowincji i – siłą rzeczy – legatem legionu I Italskiego w jednej osobie. Natomiast C. Sannucius Maior mógł być na przykład centurionem tego legionu. Zaakceptowanie bowiem lekcji [*Moesiae* w napisie z Mehadia i rozstrzygnięcie, że w jego linii 8. na pewno należy czytać *[i]nf[er]r[io]r[is]*, spowodowało, uważa I. Piso,

powrót starego problemu, a mianowicie w inskrypcji tej wymienione jest tylko dowództwo legionowe i namiestnictwo konsularne, brakuje jednak prowincji pretorskiej i konsulatu (...). A trudno uwierzyć, by senator, który w inskrypcji wotywniej nie zapomina o odno-

77, 18), był w rzeczywistości legatem legionu III Italica, podporządkowanym namiestnikowi połączonych prowincji, tj. Germanii Górnej i Recji; Dietz 1989, s. 424-429; zob. także Dietz, Fischer 2018, s. 135-137.

³⁶ Doruțiu-Boilă 1984, s. 109-105; eadem 1987, s. 247-259.

³⁷ Eadem 1987, s. 258: „Außerdem zog in der Regel der nur zeitweilige Abzug einer Legion aus einer Provinz keine Statusänderung der betroffenen Provinz nach sich. Es ist allgemein bekannt, dass während des Prinzipats in keiner Provinz, deren Legionenzahl nur zeitweilig herabgesetzt wurde, auch der Rang des Statthalters eine entsprechende Zurückstellung erfuhr”.

³⁸ A.R. Birley zaakceptował, wydaje się, pogląd K. Dietza o przejściowym utworzeniu wspólnej jednostki administracyjnej Germania superior – Raetia, zob. Birley 2005, s. 161: „The solution was found by Dietz: that this man [Caerellius] governed Raetia and Upper Germany jointly, at a time of crisis, c. 172-175”.

³⁹ Zob. Juntunen 2013, s. 475-476; Kovács 2014, s. 117.

⁴⁰ Piso 2013, s. 49-53; zob. także idem 2008, s. 179-181.

towaniu honorowego tytułu v.c., akurat przemilcza konsulat, o ile w ogóle go sprawował. W tej sytuacji nie pozostaje nic innego, jak uznać namiestnictwo Mezji Dolnej w karierze Calpurniusa Iulianusa za stanowisko pretorskie⁴¹.

Swą tezę Ioan Piso podbudowuje przykładem dwóch legatów legionu XIII Gemina (stacjonował w Apulum w Dacji), którzy z tej pozycji awansowali na pretorskie stanowisko namiestnika Recji⁴². Tyle tylko, że Recja rzeczywiście była prowincją pretorską, obie Mezje – nie. Pogląd, że umniejszenie liczby legionów danej prowincji do jednego pociągało za sobą obniżenie jej rangi z konsularnej do pretorskiej, jest również tezą nieudowodnioną, co więcej – w całej rozciągłości wyłącznie spekulacją naukową, nie mającą żadnego pokrycia w źródłach⁴³.

Koncepcja redukcji statusu prowincji Mezji Górnej, którą Ioan Piso rozciągnął ostatnio także na Mezję Dolną⁴⁴, jest wynikiem purystycznego stosowania metody prozopograficznej⁴⁵. Opiera się ona na założeniu, że zasady *cursus honorum* pozostawały niezienne, niezależnie od okoliczności. Zwolennicy tej teorii nie uwzględniają faktu, że w warunkach kryzysu państwa, poważnego zagrożenia jego granic, a nawet Italii, dbanie o takie szczegóły byłoby po prostu niepoważne. Przemieszczanie legionów z jednej prowincji do drugiej, w zależności od potrzeb frontu, czasami na kilka miesięcy, czasami na dłużej, nie mogło pociągać za sobą okresowych zmian administracyjnych (rangi zarządzania), bo po pierwsze było to niepotrzebne, a po drugie pozbawione sensu. Cesarz miał dużo poważniejsze problemy na głowie.

Redukcja rangi prowincji oznaczałaby przyznanie się do porażki, byłaby potwierdzeniem umniejszenia możliwości bojowych państwa rzymskiego. Nie wchodziło to w rachubę. Inaczej rzecz się miała z podniesieniem znaczenia (statusu) prowincji: wiązało się to ze zwiększeniem jej siły wojskowej i było manifestacją zdolności militarnych Imperium Romanum. Tak stało się w przypadku Dacji, Re-

⁴¹ Idem 2013, s. 51.

⁴² AE 1974, 542 = IDR III/3, 244 = Piso 1993, s. 235-237: [C(aius) Ca]erelliu[s S]abinus leg(atus) Aug(usti) leg(ionis) XIII Gemi[n(ae)] leg(atus) Aug(usti) pr(o) pr(aetore) provinciae Raetiae; CIL III 993 = ILS 3923 = Piso 1993, s. 251-252 : Olus Terentius Pudens Uttedianus leg(atus) Augg(ustorum) leg(ionis) XIII Gem(inae), leg(atus) Augg(ustorum) pr(o) pr(aetore) [pr]ovinciae R(a)etiae.

⁴³ Okoń 2018, s. 7-10.

⁴⁴ Piso 2013, s. 51-53.

⁴⁵ Co prowadzić może na manowce, jak stało się w przypadku znanej teorii o *viri militares*, grupie osób, które drogą doświadczenia militarnego doszły do najbliższego otoczenia cesarza, wywierając decydujący wpływ na rządzenie państwem; nie ma wątpliwości, że ani w sensie politycznym, ani socjologicznym, ani zawodowym taka grupa nie istniała, zob. Geisthardt 2013, s. 37-56; już w roku 1992 E. Flaig słusznie uznał, że „das Scheitern dieser These bezeichnet die vielleicht schwerste Niederlage der sogenannten prosopographischen Methode in der Erforschung der [römischen] Kaiserzeit” (Flaig 1992, s. 572); stwierdzenie to w całej rozciągłości odnieść można do koncepcji czasowej redukcji statusu Mezji Górnej (i innych prowincji) z konsularnego na pretorski.

cji i Norikum. Poza tym zmiany te miały charakter trwały, a nie koniunkturalny, obliczony na krótki dystans czasowy, były efektem rzeczywistej reformy administracyjnej i militarnej.

LEGAL STATUS OF THE MOESIAN PROVINCES DURING THE MARCOMANNIC WARS

Summary

In 1962, Anthony R. Birley advanced a remarkable thesis, claiming that the rank of the Roman province of Upper Moesia (Moesia superior) was temporarily reduced from consular to praetorian. To support the assertion, he cited the fact that one of the two legions stationed in the province left it for a period of time; this automatically entailed a revision of its status, which was thus downgraded. A province with one legion was governed by a former praetor, whereas a province with two or more legions was administered by a former consul (*vir consularis*). A.R. Birley drew on the account in SHA vita Marci 22.9, which states that Marcus Aurelius changed – *pro belli necessitate* – the status of several provinces, as well as on two inscriptions (CIL III 1566; XIII6806), which contained an unorthodox record of senatorial careers. Both inscriptions mention Upper Moesia. A.R. Birley's proposition was widely accepted by researchers, though critical views were also expressed. Nonetheless, its impact was so effective that it was subsequently argued that the mechanism should be presumed to have applied to Lower Moesia (Moesia inferior) as well.

Still, a thorough analysis of all available sources permits one to conclude that the view is erroneous and altogether unfounded. In fact, it represents an outcome of a puristic application of the prosopographic method, which in this case proved a fundamental mistake.

Bibliografia

- AE – l'Année épigraphique, Paris 1898 nn.
- Alföldy G. 1977, Konsulat und Senatorenstand unter den Antoninen, Bonn 1977.
- Alföldy G. 1987, P. Helvius Pertinax und M. Valerius Maximianus, [w:] idem, Römische Heeresgeschichte. Beiträge 1962-1985, Amsterdam 1987, s. 326-348.
- Birley A.R. 1963, The Status of Moesia Superior under Marcus Aurelius, [w:] Acta Antiqua Philippopolitana. Studia Historica et Philologica, Serdica MCMLXIII, s. 109-112.
- Birley A.R. 1971, Septimius Severus. The African Emperor, London 1971.
- Birley A.R. 1981, The Fasti of Roman Britain, Oxford 1981.
- Birley A.R. 2005, The Roman Government of Britain, Oxford 2005.
- CIL – Corpus Inscriptionum Latinarum, Berolini 1863 nn.
- Dietz K. 1989, Zur Verwaltungsgeschichte Obergermaniens und Rätians unter Mark Aurel, Chiron 19, 1989, s. 407-447.
- Dietz K., Fischer Th. 2018, Regensburg zur Römerzeit. Von Roms nördlichster Garnison an der Donau zur ersten bairischen Hauptstadt, Regensburg 2018.
- Domaszewski A. 1890, Die Grenzen von Moesia superior und der illyrische Grenzzoll, AEM XIII 1890, s. 129-154.

- Doruțiu-Boilă E. 1968, Über einige Statthalter von Moesia inferior, Dacia XII 1968, s. 395-408.
- Doruțiu-Boilă E. 1984, Legații Moesiei Inferioare între 175-180 și 198-212, Studii Clasice XXII 1984, s. 109-112.
- Doruțiu-Boilă E. 1987, Der Status von Moesia superior unter Marcus Aurelius, ZPE 68, 1987, s. 247-259.
- Doruțiu-Boilă E. 1992, Die Statthalter Niedermösiens zwischen 161 und 175, Dacia XXXVI 1992, s. 32-33
- Eck W. 1975, Beförderungskriterien innerhalb der senatorischen Laufbahn, ANRW II 1 (1975), s. 181-206.
- Eck W. 1985, Die Statthalter der germanischen Provinzen vom 1.-3. Jahrhunderts, Bonn 1985.
- Fitz J. 1966, Die Laufbahn der Statthalter in der römischen Provinz Moesia inferior, Weimar 1966, s. 23-25.
- Fitz J. 1966a, Osservazioni prosopographice alla carriera di M. Macrinus Avitus Catonius Vindex, Epigraphica XXVIII 1966, s. 78-83.
- Flaig E. 1992, Den Kaiser herausfordern, Frankfurt a. M. 1992.
- Geisthardt J.M. 2013, Eine militärische Reichselite? Senatoren im Dienst des Kaisers und das Konzept der *virii militares*, [w:] A. Rubel (red.), Imperium und Romanisierung, Konstanz 2013, s. 37-56.
- Hirschfeld O. 1874/1913, Dacia, Sitzungsberichte der Wiener Akademie der Wissenschaften 73, 1874, s. 365 (= idem, Kleine Schriften, Berlin 1913, s. 745).
- IDR – Inscriptiones Daciae Romanae, III/1: Dacia Superior, collegit, commentariis indicibusque instruxit, Dacoromanice vertit Ioannes I. Russu, Bucurestii MCMLXXXVII.
- ILS – H. Dessau, Inscriptiones Latinae Selectae, Berlin 1892-1916.
- Juntunen K. 2013, The Lost Books of Cassius Dio, Chiron 43, 2013, s. 475-479.
- Kienast D., Eck W., Heil M. 2017, Römische Kaisertabelle. Grundzüge einer römischen Kaiserchronologie, 6. überarbeitete Auflage, Darmstadt 2017.
- Kovács P. 2014, A History of Pannonia during the Principate, Bonn 2014.
- Mrozewicz L. 2015, A letter of contention. Once again on the *titulus pictus* from Novae (ILatNovae 38 = IGrLatNovae 57), Palamedes 9, 2015, s. 151-177.
- Okoń D. 2018, Titulus pictus z Novae: reinterpretacja, Opuscula Gnesnensia 19, Gniezno 2018.
- Piso I. 1993, Fasti provinciae Daciae I. Die senatorischen Amtsträger, Bonn 1993.
- Piso I. 2008, Nouvelle sur la carrière de Calpurnius Iulianus, [w:] V. Spinei, L. Munteanu Miscellanea (red.), Numismatica Antiquitatis. In honorem septagenarii magistri Virgilii Mihailescu-Bîrliba oblata, Iași 2008, s. 177-181.
- Piso I. 2013, Fasti Provinciae Daciae II. Die ritterlichen Amtsträger, Bonn 2013.
- Rosen K. 1994, Der Einfall der Markomannen und Quaden nach Italien 167 n. Chr. und der Abwehrkampf des M. Macrinus Avitus (Amm. Marc. 29,6,10), [w:] Germani in Italia, a cura di Barbara e Piergiuseppe Scardigli, Roma 1994, s. 87-104.
- Stanton G.R. 1975, Marcus Aurelius, Lucius Verus, and Commodus: 1962-1972, ANRW II 2 (1975).
- Stein A. 1940, Die Legaten von Moesien, Budapest 1940.
- Stein A. 1944, Die Reichsbeamten von Dazien, Budapest 1944.
- Stout S.E. 1911, The Governors of Moesia, Princeton 1911.
- Thomasson B.E. 1984, Laterculi praesidum I, Göteborg 1984.
- Winkler G. 1971, Die Statthalter der römischen Provinz Raetien unter dem Prinzipat, Bayerische Vorgeschichtsblätter 36, 1971, s. 50-101.